

JOSÉ SANMARTÍN

«LES DONES AGUANTEN UNA MITJANA DE SET ANYS I MIG ABANS DE DENUNCIAR MALTRACTAMENTS A LA POLICIA»

Ester Desfilis

És el primer dia d'estiu i la calor pica com si estiguérem en el clímax de l'estació. El doctor José Sanmartín ens rep cordialment en una antiga masia rehabilitada, rodejada de grans edificis i vies de circulació ràpida. En aquest lloc, que sembla un petit oasi al mig del trànsit de la ciutat, té la seu el Centre Reina Sofia per a l'Estudi de la Violència, que s'ha convertit en un referent internacional sobre la lluita contra la violència. José Sanmartín, catedràtic de Lògica i Filosofia de la Ciència en la Universitat de València, és el director del centre i un dels seus fundadors. Al llarg de la seua dilatada trajectòria professional, José Sanmartín ha treballat en múltiples organismes i ha ocupat diversos càrrecs, entre els quals cal destacar el d'Investigador de la Fundació Alexander von Humboldt (1974-76, 1986) a l'Escola Tècnica Superior d'Aquisgrà i a l'Institut Max Planck de Fisiologia de la Conducta i d'Etologia Humana, o el de director del Projecte TEMPUS (Teaching Social Assessment of Science and Technology) de la UE (1991-94) i president de la Society for Philosophy and Technology (EUA). Ha publicat nombrosos articles científics, llibres i compendis.

El professor Sanmartín ens acompanya fins a un petit pati voltat d'enfiladisses en flor on suporta amb paciència i bon humor la sessió de fotos que acompanya el reportatge. Al llarg de l'entrevista es fa patent que és un home entusiasta (utilitza molts superlatius), que gaudeix amb el que fa i que està plenament compromès amb el treball que du a terme el Centre Reina Sofia. Li preocupa la repercussió de les seues paraules i això es percep en el seu interès per explicar les coses de manera clara i senzilla. Durant l'entrevista, corregeix alguna de les seues respostes i fa nombroses puntualitzacions per tal d'evitar malentesos.

Com va sorgir la iniciativa de crear un centre d'estudis de la violència?

Va sorgir d'una convergència d'interessos. Santiago Grisolí feia temps que havia anat parlant-me de la necessitat, més que conveniència, de crear un centre per a l'estudi de la violència, perquè ell considerava que era el principal problema amb què es tancava el segle XX. Jo, per la meua part, des de final dels vuitanta, havia fet gestions per a muntar una unitat per a estudiar la violència en el si del CSIC o de la mateixa universitat. L'impuls final el va donar la reina Sofia. L'any 1996, organitzem una gran reunió sobre violència a la qual van assistir grans personalitats del món de la investigació i del món de la sensibilització social entorn del problema. Va comptar amb la presència de la reina i va ser ella qui va comentar que considerava molt importants els fòrums de reflexió com aquell, però que era més important que la reflexió fóra permanent, i això va desencadenar un procés que va portar a un any després a la creació, per part de la Generalitat Valenciana, del Centre Reina Sofia (el 4 de novembre de 1997). La reina és la presidenta d'honor i això no és un mer títol honorífic: la reina va estar realment implicada en la creació del Centre.

Quins són els objectius del Centre?

N'hi ha tres, d'objectius. El primer i més bàsic és la investigació. El personal del centre treballem en la investigació de les arrels biològiques i les arrels socials de la violència, i en els distints contextos en què es manifesta (en la família, l'escola, el treball, els carrers, la política, etc). Això es tradueix en línies de publicació, algunes en col·laboració amb entitats privades. Per exemple, amb Ariel, del Grup Planeta, tenim una col·lecció que es diu «Estudis sobre violència». També publiquem informes que editem directament. El segon objectiu és la sensibilització. El centre es funda amb la idea de posar la investigació al servei de la societat. Tenim com a objectiu sensibilitzar la societat

«ENS PREOCUPA MOLT LA MANERA COM ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ INFORMEN, I HEM TINGUT MOLTS CONTACTES AMB ELLS PER INTERCANVIAR IDEES SOBRE COM INFORMAR»

i per això organitzem periòdicament tallers i una trobada anual on procurem que grans experts en l'àrea que s'aborda debaten amb els seus col·legues d'altres àrees. L'última tasca és la cooperació, però no com una ONG (no som una ONG). Estem realitzant estudis, projectes i programes fora d'Espanya, fonamentalment a l'Àfrica. En posaré algun exemple perquè se m'entenga millor: un dels grans temes de la violència de gènere és la mutilació genital femenina, i volem fer un projecte sobre aquest tema a Kenya. Ara mateix realitzem programes per combatre la violència de gènere en l'àmbit sanitari a Angola i hem començat en la República Àrab Sahrauí (l'antic Sàhara Occidental).

El centre disposa d'una plantilla d'investigadors pròpia o col·labora amb investigadors d'altres institucions?

Totes dues coses. El centre té una plantilla pròpia formada principalment per investigadores, dotze investigadores i dos investigadors, però, a més, fomentem i ajudem (subvencionem) projectes d'altres grups espanyols.

Quins són els projectes de futur del centre?

En aquest mateix moment una empresa demoscòpica, amb la qual tenim un conveni de col·laboració, realitza un sondeig mitjançant el qual pretenem tenir les primeres xifres fiables sobre el maltractament a persones grans en l'àmbit familiar. Estem realitzant 800 entrevistes a persones grans i 800 entrevistes a cuidadors per poder creuar les dades, ja que la percepció del problema per part de la persona gran, suposadament maltractada, o el cuidador, suposadament maltractador, pot ser distinta. Espanya serà un dels primers països que disposarà de xifres fiables sobre la matèria, perquè fins ara les que hi ha són d'estudis amb mostres molt reduïdes. També realitzem un projecte (laboriosíssim) per a conèixer els costos socio-sanitaris reals –incloent-hi els laborals– de la violència contra la dona a la Comunitat Valenciana. Un altre projecte que hem iniciat és la segona part de l'informe internacional, que publicarem el 2003, sobre dades d'assassinats de dones (femicidis) en mans de les seues parelles o exparelles al llarg del món (són les úniques xifres que hi ha a escala internacional). Des de 2004, treballem en aquesta segona part. Hem introduït algunes correccions en la manera de prendre les dades, utilitzarem una sola font, que són les adre-

«CREIX EL MALTRACTAMENT INFANTIL, ALS XIQUETS NO ELS VEIEM COM A PERSONES, SINÓ COM A PROPIETAT DELS PARES, SENSE DRETS»

ces generals de la policia. Ja sé que són dades que tendeixen a la baixa, però com que totes tendeixen a la baixa, es compensa. Tenim també dades pròpies sobre la correlació, que no causació, entre alcohol i violència contra la dona en distints països.

Quants anys aguanta una dona abans de denunciar el maltractament?

Segons estudis del nostre centre, les dones aguanten una mitjana de set anys i mig abans de denunciar. Només del 20 al 30% de les dones assassinades havien denunciat abans maltractaments a la policia.

Va incrementant-se la violència de gènere?

S'incrementen les denúncies i això ens pot permetre sustentar la hipòtesi optimista que de casos n'hi ha els mateixos, encara que hi ha més denúncies, però la realitat és que hem viscut un cert creixement fins al 2003, any en què ha començat a trencar-se la tendència.

En el nostre país, quin efecte han tingut les últimes lleis sobre violència de gènere en aquestes xifres?

No hem de llançar les campanes al vol, però es nota una mica. Des del 2004 hi ha una lleugera tendència a la baixa, que segueix el 2005. Veurem si enguany es manté. Jo tinc l'esperança que aquesta tendència es mantindrà, perquè, encara que vam començar l'any catastròficament mal, aquests últims mesos s'ha anat compensant.

La «publicitat» que en fan els mitjans de comunicació, dels casos de violència de gènere, pot influir perquè se'n produeixen més?

Carmen Vires, sociòloga de la Universitat d'Alacant, ha fet un estudi sobre això i sembla que no és així. Nosaltres ens plantejem posar a prova algunes hipòtesis que han sorgit d'observacions fàcils de constatar. Si un home mata una dona utilitzant, per exemple, gasolina, aquesta manera d'assassinar es repeteix en dos o tres casos més.

Hi ha, per tant, un efecte d'imitació?

És clar que a qui no té intenció de matar, l'assassinat d'una dona no l'impulsarà a matar (com el fet de veure imatges violentes no fa violenta una persona), però sí que pot donar idees a qui té intenció de matar. Per això ens preocupa molt la manera com els mitjans de comunicació informen, i hem tingut molts contac-

tes amb ells per intercanviar idees sobre com informar. Per exemple, una informació sobre el maltractament a una dona no ha de centrar-se en la víctima, ha de centrar-se en l'agressor. Ha de posar de manifest sobretot el que li ocorre amb posterioritat a l'acte, perquè la major part dels assassins no se suïciden com es pensa ingènuament molta gent. De cada deu agressors se'n suïciden dos, la resta acaba a la presó (molt pocs escapen). No és bona idea, per exemple, entrevistar els veïns, ja que les seues opinions només reforcen els estereotips.

Què passa amb altres manifestacions de la violència? Van en augment?

En general, la violència va en augment, però això cal matisar-ho. Hi ha formes de violència que baixen. La violència juvenil ha anat baixant en els últims anys. No obstant això, la percepció social és la contrària. La gent pensa que els joves són cada vegada més violents. Les dades diuen que la major part dels delinqüents detinguts a Espanya tenen entre 21 i 34 anys. Són joves però adults joves, en absolut adolescents (menors de 21 anys). Quant a altres tipus de violència, creix la violència contra persones grans. Encara que no tenim dades absolutament fiables, diversos sondejos que s'han fet a Espanya mostren que va creixent. Creix el maltractament infantil, el registrat pel Ministeri d'Interior i el sondejat, que és molt més alt, perquè és un tipus de maltractament poc visible.

Els xiquets no solen denunciar i els veïns no volen implicar-s'hi.

Efectivament. És una forma de violència que no se sol denunciar. El problema és que als xiquets no els veiem com a persones, sinó com a propietat dels pares, sense drets. Aquesta visió enfonsa les arrels en el pensament occidental. Aristòtil va dir que «l'esclau i el xiquet són propietats» i va afegir una cosa terrible: «una persona, amb allò que és seu, és just que faça el que vulga». Aquesta mena d'idea desgraciadament encara és molt present en la nostra societat.

Potser, en part, el creixement detectat de la violència és degut al fet que es denuncia més.

És veritat que la violència registrada globalment puja, però també és veritat que en la nostra societat continuament anem tipificant com a delictes pràctiques que fins fa quatre dies eren considerades habituals. La gent diu que abans no hi havia violència de gènere en relacions de parella, hi havia crims passionals i eren escassos. Nosaltres estem buidant en aquests moments tots els expedients des de l'any 1940 relatius a

crims passionals que hi ha hagut a Espanya. Quan els tinguem crec que podrem dir que abans es matava i es matava moltíssim. Hi ha hagut una sèrie de pràctiques, fins i tot justificades socialment –pensem el que significa la pàtria potestat respecte del xiquet o el que significa allò de «entre marit i muller no t'hi fiques per a res»–, que des de final del segle XX les hem començat a tipificar com el que són: delictes. I és clar, les denúncies de delictes creixen. És veritat que la violència creix, però també creix la nostra sensibilitat alhora. Per això jo trobe que bona part de la violència denunciada és violència de nou ordre.

Encara no han passat dues generacions des del reconeixement de molts drets bàsics.

Efectivament, no han passat trenta anys des que l'ONU va declarar la dècada dels drets de la dona. El 1975, l'ONU va fomentar la necessitat de combatre tot tipus de discriminació contra la dona i sobretot d'eradicar tot tipus de conducta violenta. És en aquell moment, i no abans, quan en la major part del món occidental els governs es fan ressò del problema i l'incorporen a les seues agendes. Uns anys abans, el 1962, havia succeït el mateix amb els xiquets. Un metge va encunyar un terme que va fer furor en els mitjans de comunicació «la síndrome del xiquet apallissat» i a partir d'això va començar a prendre's seriosament l'existència del maltractament infantil físic, emocional o sexual.

Això demostra el poder dels mitjans de comunicació?

Els mitjans tenen molt de poder i pressionen, a través de l'alarma social, els polítics, i això fa que els problemes s'incorporen a l'agenda dels polítics. Els mitjans de comunicació realitzen una labor molt positiva (encara que a vegades s'excedesquen amb tints de sensacionalisme). El que han aconseguit, amb ajuda dels experts, és que haja anat avançant gradualment la frontera de l'intolerable, és a dir, d'allò que ja no aguantem. Això succeeix en la dècada dels seixanta amb la violència infantil, amb la violència contra la

«EN LA NOSTRA SOCIETAT CONTÍNUAMENT ANEM TIPIFICANT COM A DELICTES PRÀCTIQUES QUE FINS FA QUATRE DIES EREN CONSIDERADES HABITUALS»

dona en la dècada dels setanta, i amb la violència contra els avis en la dècada dels vuitanta.

On es troba ara la frontera dels fenòmens violents?

Ara vivim la nova frontera que és l'assetjament escolar. Ja no podem de cap manera tolerar que, en l'àmbit en què han de donar-se les condicions per a formar-se com a ciutadans de futur hi haja una vertadera tortura. No parlem d'una violència esporàdica o ocasional, perquè l'assetjament escolar no és la violència escolar. L'assetjament escolar és una forma de violència escolar reiterada, que implica abús de poder per part de l'agressor i que té unes conseqüències traumàtiques molt fortes, perquè indueix un fortíssim terror en la víctima. No volem tolerar més aquest atemptat contra els drets humans en les nostres aules.

Per últim, pot indicar quines considera que són les línies de risc per a les noves fronteres de la violència en la nostra societat?

El que es refereix a drets de minories està avançant moltíssim. La violència social contra minories (com les sexuals) que no s'adapten a «allò que s'ha establert com a norma» ha disminuït, però encara queda molt per recórrer. No obstant això, una nova frontera important és la significada per la intolerància cap a qualsevol forma de violència contra les minories culturals. Aquesta és encara una assignatura pendent que es diu interculturalitat, com una eina per a combatre qualsevol forma de violència contra minories culturals. Per interculturalitat no vull dir que les minories hagen d'integrar-se en la cultura majoritària per a no patir violència. En absolut. Hem de trobar el punt comú, des del qual respectem l'essència de les cultures per construir una societat en què les cultures visquen integrades harmònicament (no d'esquena les unes a les altres). ⊕

Ester Desfilis. Institut Cavanilles de Biodiversitat i Biologia Evolutiva. Universitat de València.